

TEŞRİFAT

nüvislik görevine ilk defa tayin edilen Mustafa Naım (Naımâ) Efendi 7 Şubat 1709 – 28 Ocak 1712 tarihlerinde teşrifatçılık görevinde bulunmuştur. Muhtemelen günlük vekâyi' tahrir görevinin verildiği ilk teşrifatçı Naımâ'dır. Onun görev dönemine ait merasim vekâyii tesbit edilememekle beraber görevden ayrılışından sonra 1713 yılından itibaren günlük vekâyi' defterleri mevcuttur.

Önceleri bizzat teşrifatçıların tuttuğu vekâyi' defterleri XVIII. yüzyılın ortalarına kadar oldukça düzenli biçimde sürmüştür, fakat kayıtlar arttıkça uygulamalara esas alınmak üzere bu defterlere müracaat zorlaşmıştır. Bunun üzerine kanunnâmelerde olduğu gibi esas kuralı bildiren kayıtlara ihtiyaç duyulmuş ve Nâilî Abdullah Paşa'nın *Defter-i Teşrifât*'ı bu ihtiyacı karşılamak için kaleme alınmıştır. I. Mahmud'un, "fi-mâ-ba'd bu *Defter-i Teşrifât* düstûrû'l-amel tutulup teşrifâtî bulunanlar hıfz ve hilâfından ihtirâz oluna" şeklindeki hatt-ı hümayununu taşıması sebebiyle "hatlı defter" diye de tanınan bu defterden sonra vekâyi' tahriri hususunda önceleri gösterilen titizlik kaybolmuştur. III. Selim zamanında yeni bir sistem içinde kayıtlar tekrar düzenli hale getirilmek istenmiş, günlük olarak vekâyi' (mufassal) yerine vukûât (icmâl) defterleri tutulmaya başlanmıştır. Sadece haber kabilinden bilgilere yer verilen defterler tevcihat kayıtları bakımından da önemlidir. Merasim düzeni ve protokol kurallarını ihtiva etmek üzere bir gruplandırma yapılarak her grup için ayrı defter düzenlenmiştir. Bunlar içerdikleri konuda tam bilgi vermeyi amaçlamış görünmekte, ancak bütün vekâyii aksettirmemektedir. Tanzimat'la birlikte diplomasi alanı başta olmak üzere merasim kurallarında ve bu kuralların oluşumunda meydana gelen değişim müessesenin yapısı ve görev alanı yanında evrakında da farklılıklara yol açmıştır. Nitekim bu dönemde hil'atler yerine nişan ve madalyalar kurumu önemli ölçüde meşgul etmiştir. Artık kurallar da önceden ayrıntılı biçimde belirlendiğinden vekâyi' kaydını önemini kaybetmiş, fakat tamamen terk edilmiştir. III. Selim zamanında başlayan tasnifli defterlere benzer bazı defterlerle merasimlerin icra safhasına ait evrakların kaydedildiği müstakil defterler tutulmuştur. Günlük vukuat defterleri ise rütbe ve görev tevcihati kayıt defterlerine dönüşmüştür.

XVI ve XVII. yüzyıllarda maliye, XVIII ve XIX. yüzyıllarda sadâret dairesi olan Dîvân-ı

Hümâyun teşrifatçılığı XX. yüzyılın başlarına kadar varlığını korumuştur. Ancak Tanzimat öncesinde teşrifatla ilgili tek kuruluş iken yeni kurumların teşkilıyla görevleri bölünmüştür. Maliye görevlisi teşrifatî (teşrifâtî-i Dîvân-ı Hümâyun) hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyun'a dahildi. Kalemde kendisine yardımcı olmak üzere bir halife ile şâkirdler bulunurdu. XVII. yüzyılın sonlarındaki görev değişiminin ardından Bâbiâli'ye geçerek sadrazam dairesine bağlanan kalemin önemiyle birlikte personel sayısı da artmıştır. Önce halife sayısı çoğalmış ve en kademlisine serhalife denilmiştir. Bunu yeni isimlerle yapılan görevlendirmeler takip etmiş ve kalem çalışanları sırasıyla şöylece şekillenmiştir: Teşrifâtî-i Dîvân-ı Hümâyun, kesedar (1767'den itibaren), serhalife, kesedar yamağı (1798'den itibaren) ve sayıları genellikle beş kadar olan şâkirdler (halife / mülâzım / yamak). XIX. yüzyılın ortalarında kesedarlığın yerini muavinlik almış, kesedar yamağına bir süre muavin yamağı, daha sonra muavin refiki denilmiştir. 1902'de serhalifelik kaldırılmıştır. Bâbiâli'ye geçiş öncesinde ek olarak yürütmeye başladığı devâtdârlık-ı Dîvân-ı Hümâyun görevini de sürdüren teşrifatçının hâcegân içerisindeki yeri yükselmiş, bu dönemde dört gruba ayrılan hâcegânın aşağıdan ikinci (üst kürkü giyen, fakat sadrazamın kendileri için ayağa kalkması gerekmeyen) grubuna dahil olmuştur.

Tanzimat'ın ardından ikinci bir teşrifat kurumu olarak Hariciye Nezâreti'ne bağlı Hariciye Teşrifatçılığı (1846-1909) tesis edilmiştir. Başlangıçta "teşrifât-ı hâriciye memuru" denilen tek görevlisi bulunan kuruma sonradan bir yardımcı görevlendirilmiştir. II. Abdülhamid zamanında muavin sayısı önce ikiye, ardından üçe yükseltilmiştir. Üçüncü teşrifat kurumu, II. Abdülhamid döneminin cülûstan elli gün sonrasına rastlayan ilk bayramı (ramazan) sırasında ortaya çıkmıştır. Nezâret adı altında ve mevcut iki teşrifat kurumunun üzerinde tesis edilen bu kuruluş karmaşık bir yapıya sahiptir. Ortaya çıkışı, anayasa hazırlık çalışmalarının yoğun biçimde sürdüğü zamana rastlayan Teşrifât-ı Umûmiye Nezâreti (1876-1909) resmen sadârete bağlı, ancak fiilen Yıldız Sarayı'nda görevliydi. Diğer taraftan idarî bakımdan ve tayin işlemlerinde nâzıra bağlanan Dîvân-ı Hümâyun Teşrifatçılığı'nın sadrazama, Hariciye Teşrifatçılığı'nın hariciye nâzirına bağlılığı devam etmiştir. Görevleri bakımından nezâret Hariciye Teşrifatçılığı'na yakın olmuş ve nâzırlığa genellikle hariciye teşrifatçıları tayin edilmiştir (toplam dört nâzir-

dan üçü Hariciye Teşrifatçılığı'ndan, diğeri Dîvân-ı Hümâyun Tercümanlığı'ndan gelmiştir). Görev yakınlığı sebebiyle nezâretin kuruluşunun ardından Hariciye Teşrifatçılığı'na gerek duyulmayıp üç buçuk yıl kadar boş bırakılmış, bazı elçilerin şikâyet ve talepleri üzerine yeniden tayin yapılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 1909'da Dâire-i Sadâret-i Uzmâ dahilinde Teşrifât-ı Umûmiye Dairesi'nin teşkil edilmesiyle mevcut teşrifat kurumlarına ait görevler bir araya toplanmıştır. Dairenin, umum müdürün idaresi altında bir müdürü (teşrifât-ı dâhiliye müdürü) ve müdür muaviniyle sayıları genellikle beş kadar olan memuru (teşrifatçı) bulunuyordu. Umum müdür genelde teşrifât-ı umûmiye nâzirının, müdür de Dîvân-ı Hümâyun teşrifatçısının görevlerini üstlenmişti. Son dönemde ayrıca askeriye, bahriye, ilmiye ve veliaht teşrifatçılığı görevlerine rastlanmaktadır. Bunlar genellikle müstakil olmayıp ek görev şeklinde yürütülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O.71, vr. 5^a, 19^b, 52^b, 82^a, 97^a, 124^b, 143^b, 155^a, 172^b, 195^b, 216^a, 226^b; BA, KK, nr. 1764; *Kânûnnâme*, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 131^a, 281^{a-b}; Mevkûfatı Abdullah b. İbrâhim, *Vâkiât-ı Rûzmerre*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2437, vr. 168^{a-b}; *Fâtih'in Teşkilât Kanûnnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 11, 29-46; Teşrifâtizâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 9810, vr. 91^a, 95^{a-b}, 107^a-108^b; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2150, vr. 46^a; Tevkiî Abdurrahman Paşa, *Kânûnnâme (MTM, V/3 [1331] içinde)*, s. 497-544; Abdullah Nâilî Paşa, *Mukaddime-i Kavânin-i Teşrifât*, Âtuf Efendi Ktp., M. Z. Pakalın, nr. 28/340, s. 32, 36; Filiz Çalışkan, *Osmanlı Devletinde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık* (yüksek lisans tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul 2004, tür.yer.

FİLİZ KARACA

TEŞRİFÂT-ı KADİME

(تشریفات قدیمة)

Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin
(ö. 1848)Osmanlı Devleti'nde
teşrifat kaidelerine dair eseri.

İlmiye mesleğinde Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen, nakîbüleşraflık, *Takvîm-i Vekâyi'* ve Mekâtib-i Umûmiye nâzırlığı gibi görevlerde bulunan Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin devlete ait çeşitli toplantı, merasim ve ziyaretlerde uyulan âdetleri, verilen hediyeleri konu alan eseri

benzerleri arasında önemli bir yere sahiptir. Eser muhtemelen, matbu nüshasında *Usûl-i Atika-i Teşrifât-ı Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'ye Dair Risâle* başlığının bulunması sebebiyle *Teşrifât-ı Kadîme* diye tanınmıştır. Müellifin kitabına herhangi bir ad vermediği, ancak "Kitâb-ı Teşrifât" ismini vermeyi düşündüğü söylenebilir (İÜ Ktp., nr. 2692, vr. 72^a). Nüshaları arasındaki farklılıklar, ilâveler, konuların ele alınışındaki dağınıklık ve çoğu yerde belirli tarihlerdeki merasimlerin nakledilmesi eserin henüz tamamlanmamış olduğuna işaret eder. Eserde mevlid kandilinde ve hacıların dönüş haberi alındığında yapılan işler, hırka-i şerif ziyareti, surre-i hümayunun uğurlanması, ramazan ayındaki iftar davetlerinin ne şekilde gerçekleşeceği, bayramlaşmanın nasıl yapılacağı, bu esnada verilecek hediyeler, ulûfe dağıtım sırasındaki uygulama, elçilerin mektup teslim merasimi, divan günlerinde uygulanan tören, donanmanın İstanbul'dan çıkışında ve dönüşünde düzenlenen merasim, sultan, şehzade ve ileri gelen devlet ricâlinin vefatlarında yapılan işler, Rusya, İspanya, Nemçe, Felemenk, İngiltere, Fransa, Saksonya devletleri elçilerinin kabullerinde uygulanan merasim gibi devletin resmî teşrifâtı bazan yer ve zamanı

belirtilen olaylardan hareketle anlatılmaktadır. Ancak eser yazıldığı tarihlerdeki bütün merasimleri ihtiva etmediği gibi ele aldığı törenlerin ayrıntılarına da girmemiştir. Esad Efendi faydalandığı kaynakları yer yer teşrifât defterleri, vekilharç ağa defteri, hatt-ı şerif ile muanven defter, rûznâmçe defteri şeklinde belirtmiş, bazan da kendi gözlemlerini aktarmıştır.

Teşrifât-ı Kadîme 1287'de (1870) İstanbul'da basılmıştır. Eserin tıpkıbasımlı neşri yapıldığı gibi (İstanbul 1979) matbu metin kısmen yazma metinle karşılaştırılarak açıklanmalı ve sadeleştirilmiş olarak da yayımlanmıştır (Yavuz Ercan, *Osmanlılarda Töre ve Törenler [Teşrifât-ı Kadîme]*, İstanbul 1979). Matbu nüshanın genel bir indeksi yapılmıştır (Cahid Baltacı, "Es'ad Efendi ve Teşrifât-ı Kadîme", *İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, IV/3, s. 97-128). *Teşrifât-ı Kadîme*'nin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshası (Esad Efendi, nr. 3370) ilk matbu nüsha ile küçük farklılıklar dışında hemen hemen aynıdır. Bu sebeple ilk baskısının bu yazma esas alınarak hazırlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Eserin İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 2692) ve Millet (Ali Emîrî Efendi, Müteferrik, nr. 52) kütüphanelerindeki nü-

haları ise matbu nüshanın 132. sayfasına kadar gelmekte, buradan itibaren matbu nüshadan farklı ve ayrıntılı biçimde Rus ve Fransız elçileriyle Fransa'ya gidecek elçilere vb.ne uygulanacak merasimle ilgili bilgiler verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, hazırlayanın girişi, s. LVI-LVII; Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifât Müessesesi* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82; Hakan T. Karateke, *Padîşahım Çok Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul 2004, tür.yer.

ZİYA YILMAZER

TEŞRİFÂTÎZÂDE MEHMED EFENDİ

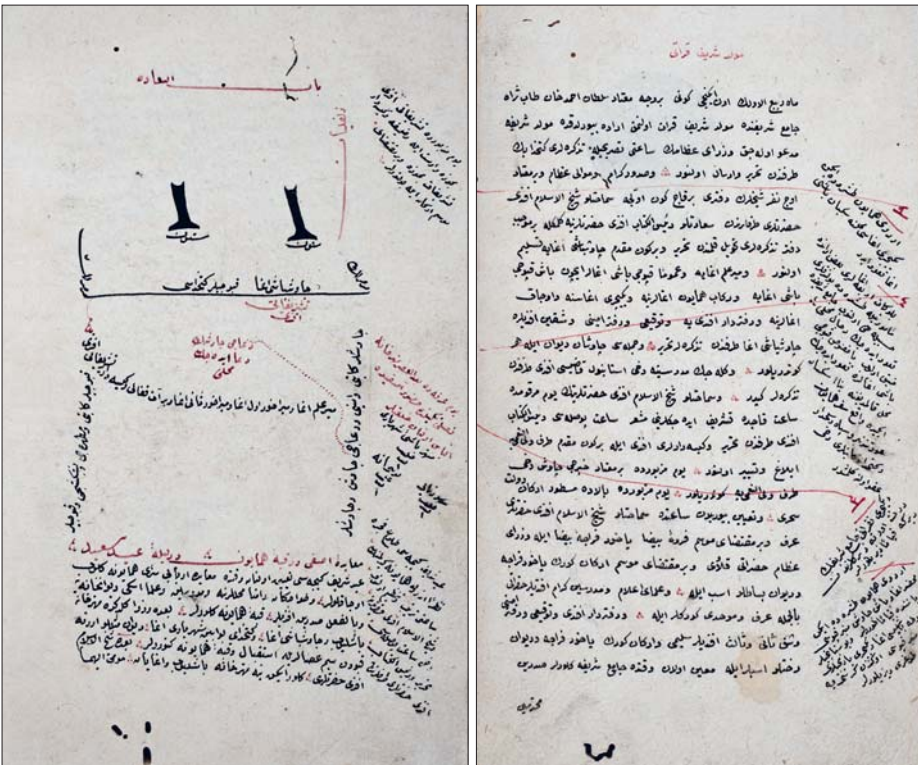
XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşayan, Osmanlı teşrifât kanunlarını derlediği *Defter-i Teşrifât* adlı eserile tanınan Osmanlı müellifi (bk. DEFTER-İ TEŞRİFÂT).

TEŞRİH

(التشريح)

Canlıların temel yapısını ve organların birbiriyle ilişkisini inceleyen bilim dalı, anatomi; otopsi.

Teşrifât-ı Kadîme'den iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3370, vr. 1^b, 15^b)

Sözlükte "kesmek, kesip yarmak; açmak, açıklamak" anlamlarındaki **şerh** kökünden türeyen **teşrih** tıpta "cesedin açılarak incelenmesi, otopsi" demektir; **ilmüt-teşrih** ise anatomi bilimidir. Başlangıçtan beri hekimler tedavideki başarısının insan bedenini yakından tanımaya, onun kemik, kas, sinir, damar ve diğer organlarının yapısını, birbiriyle ilişkisini incelemeye bağlı olduğunu bilmekteydi. Milâttan önce 3000'lerden kalma Mısır hiyeroglifleri o çağlarda bile insan anatomisine dair bazı bilgilerin bulunduğunu göstermektedir. Eskiçağlarda ölünün bedeni kutsal sayıldığından otopsi yapmak günah kabul ediliyordu. Milâttan önce 500 yıllarında bazı durumlarda otopsiye izin verilmiş ve ilk defa Cronlu Alcmeon bir kitap telif edip zihnî faaliyetlerin merkezinin beyin olduğunu göstermişti. Yıllar sonra insan cesedi üzerinde otopsi yaparak anatomiye cerahiden ayıran, onu bağımsız bir alan telakkisi eden ve yazdığı eserde ilk defa "anatomia" terimini kullanan hekim İskenderiyeli Herophilus'tur (*el-Meusû'atü'l-'Ara-*